

Jan Jacob Brahé en zijn inleiding op de verklaring van Psalm 89¹

Het is 10 april 1765. De Vlissingse predikant Jan Jacob Brahé (1726-1776) ondertekent de opdracht van een uitvoerige verklaring van Psalm 89, onder de titel *Ethans onderwijzinge in den negenentachtigsten Psalm*. Het is zijn meest omvangrijke werk tot nog toe. In het boek neemt de predikant een uitvoerige inleiding op over het genadeverbond. Het boekje dat de lezer nu in handen heeft, met als titel *De waarde van het verbond*, is een hertaling van deze inleiding. Twee vragen dringen zich op. Waarom publiceert Brahé zijn verklaring van Psalm 89? En wat is de betekenis van de inleiding op dit werk? Op die vragen gaat deze inleiding in.

Heel nuttig

Verschillende jaren voor de publicatie van zijn verklaring van Psalm 89 werd Brahé bepaald bij de inhoud van deze psalm van Ethan en wel in het bijzonder bij wat erin staat over Gods verbond. ‘Dat verbond betreft Zijn hemels Koninkrijk en het geestelijk zaad, waarvan God een afschaduwing had gegeven in David, de zoon van Isiï, in zijn nageslacht en in zijn aardse troon’, aldus Brahé. De nog jonge predikant – Brahé was nog geen 25 jaar toen hij werd beroepen – ging in zijn gemeente van Vlissingen over Psalm 89 preken, als ‘iets heel nuttigs, waar mijn en

1. Ik dank mevr. A. Vijfhuizen hartelijk voor het kritisch meelesen van deze bijdrage. Haar waardevolle opmerkingen heb ik graag verwerkt.

hun onsterfelijke ziel een algemeen belang bij hebben'. Immers, Christus is het 'enige Fundament van geloof, rechtvaardigheid, heiligmaking, troost en eeuwige zaligheid. Daarom moet Hij ook het enige Fundament van heel onze prediking zijn'.

Tot zijn verwondering droegen de preken over Psalm 89 vrucht. Het stimuleerde de predikant om de hele psalm te behandelen. Toen kreeg hij ook vragen om de stof in boekvorm uit te geven. Dat duurde echter een tijd. Brahé ervoer namelijk de noodzaak om, zo schrijft hij, 'over een ander hoofdstuk van de genadeleer de pen op te nemen'. Het kan haast niet anders of de predikant doelt hiermee op zijn *Aanmerkingen over de Vyf Walcherse Artikelen*, uitgegeven in 1758. Tussen de publicatie van dit boek – met de lange nasleep die zou volgen – en Psalm 89 heeft Brahé immers geen ander boek geschreven over een 'hoofdstuk van de genadeleer'.

Aanvallen

Brahé preekte dus ruim vóór het jaar 1758 over Psalm 89, een psalm met een behoorlijke omvang. Brahé heeft hem 'stuksgewyze' (dus vers voor vers) uitgelegd, zo meldde hij zelf. Daar zal ook een tijd overheen zijn gegaan. Leggen we hiernaast het jaar van zijn intrede in Vlissingen, 1752, dan lijkt het erop dat hij, als jong predikant, vrij spoedig over de 89e Psalm ging preken. Het lijkt er veel op dat hij een bijzondere drang heeft ervaren om deze niet eenvoudige psalm in zijn geheel door te preken.

Over deze drang blijven we niet in het ongewisse. Brahé maakte zich grote zorgen over de kerk en in het bijzonder over de aanvallen van 'verklaarde vijanden van onze

zuivere belijdenis'. Deze aanvallen, 'met een weergaloze brutaliteit', hadden als doel om een 'verwarde, weerloze, misleide, slapende en gevoelloze kerk te bestormen en te beschadigen'. Wat is er dan meer nodig dan waakzaam te zijn en te strijden voor de zuivere leer? Volgens de Vlissingse predikant is het een kenmerk van een godvrezend theoloog om de waarheid te kennen, te geloven en met alle ijver te verdedigen.

Overigens stond Brahé niet alleen zuiverheid in de leer voor, maar ook heiligheid in het leven. Die twee horen samen op te gaan. 'Hoe kan iemand werkelijk godvrezend genoemd worden, als hij niet ijverig vasthoudt aan de gezonde leer en zich niet inspant om in heiligheid de weg van de waarheid te bewandelen?'

Kritische blik

Brahé's zorg over de kerk was ook precies de aanleiding om in 1758 zijn *Aanmerkingen over de Vyf Walcherse Artikelen* uit te geven, het boek dus dat hij eerst publiceerde voordat hij zijn verklaring van Psalm 89 uitgaf. Een kort stukje kerkgeschiedenis is nodig om deze artikelen te plaatsen.

De vaderlandse kerk telde in de zeventiende eeuw in Zeeland vier classes, die van Walcheren, Schouwen-Duiveland, Zuid-Beveland en Tholen. Met meer dan zeventig predikantsplaatsen was classis Walcheren veruit de grootste van de vier.

De Zeeuwse classes probeerden zo goed mogelijk op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen in kerk en theologie. Voor Walcheren betekende dit vooral dat men kritisch keek naar de Leidse theologische faculteit. Door de vele

handel was er altijd al een nauwe band tussen Zeeland en Holland. Zeeuwse theologiestudenten gingen haast vanzelfsprekend in Leiden studeren. Vaak kwamen ze daarna terug naar Zeeland om er een gemeente te dienen.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw begon classis Walcheren zich zorgen te maken over de Leidse universiteit. Langzamerhand drong zich daar een nieuwe theologie op, waarin een grotere plaats werd ingeruimd voor het menselijke verstand, de rede. De rede zou nodig zijn om de Bijbel echt te begrijpen. Gereformeerde theologen hadden scherpe kritiek op deze visie.

Alerte classis

Verschillende kerkelijke vergaderingen reageerden op de nieuwe theologie. Classis Zuid-Beveland stuurde op 5 september 1673 een bezorgde brief aan classis Walcheren. Er deden namelijk geruchten de ronde dat er vanaf kansels in Middelburg dwalingen werden verkondigd.

Classis Walcheren bleef zelf ook alert. Twintig jaar later, in november 1693, besloot de classis er niet langer genoeg mee te nemen dat predikanten en proponenten hun handtekening zetten onder het oude ondertekeningsformulier voor predikanten. Ze voegde er vijf artikelen aan toe die predikanten ook moesten aanvaarden. Dit waren de zogeheten *Walcherse Artikelen*. De artikelen waren dus een reactie op de nieuwe theologie die de kerk bedreigde. Artikel 1 belijdt de verdorvenheid van de menselijke rede. Daardoor kan het verstand zonder verlichting van de Heilige Geest nooit het goddelijke karakter van de Bijbel bewijzen. De vijf Walcherse Artikelen waren geen nieuw belijdenisgeschrift. De classis zag ze zelf als een nadere uitleg van

de belijdenisgeschriften, die in de eigen tijd nodig bleek te zijn. De Drie Formulieren van Enigheid behoeften niet verbeterd te worden, integendeel. De Walcherse Artikelen vallen steeds terug op de bekende belijdenisgeschriften. Maar daarin staat nu eenmaal niet alles. Er kunnen punten uit de leer bestreden worden die om een nieuwe uitleg van Gods Woord vragen. Elke tijd heeft zijn eigen dwalingen; dat vraagt in elke tijd om nieuwe antwoorden op de oude grondslag.

Handtekening

Toen Jan Jacob Brahé in 1752 intrede deed in Vlissingen, had hij dus ook zijn handtekening gezet onder de vijf Walcherse Artikelen. Met overtuiging! In het najaar van 1757 nam hij ze nog eens door. Dat kwam vooral omdat er in de classis Walcheren beroering was ontstaan door het optreden van Hubertus van Monsjou, predikant te Domburg. Deze had de Walcherse Artikelen wel ondertekend, maar maakte bij diverse gelegenheden opmerkingen die twijfels deden rijzen of hij wel echt achter de Walcherse Artikelen stond. Brahé was in deze tijd enkele malen preses van de classis. Dit verklaart zijn betrokkenheid bij deze artikelen. Zijn gedachten hierover deelde hij met anderen. Dezen drongen er bij Brahé op aan om zijn uiteenzetting te publiceren. Dit kwam overeen met de drang die hij bij zichzelf gevoelde.

Toch was hij niet helemaal gerust over de uitkomst. In zijn voorrede van *Aanmerkingen over de Vyf Walcherse Artikelen* opperde Brahé al dat sommigen zouden kunnen zeggen dat het boek een nieuw twistvuur kon aansteken. Daar kwam nog bij dat hij zijn uiteenzetting niet op verzoek

van de classis deed verschijnen, maar uit eigen beweging, al was het wel met de zogeheten approbatie van de classis. Bovendien wist hij dat hij nog jong was en veel minder ervaren dan anderen.

Zelf maakte Brahé onderscheid tussen het ene en het andere twistvuur. In zijn voorrede op de *Aanmerkingen* spreekt hij enerzijds over strijd over de grondwaarheden van het christelijk geloof en anderzijds over ‘hatelijke broedertwisten, waar de aflopende vorige eeuw van rookte’. Met dit laatste zal Brahé de strijd tussen Voetianen en Coccejanen in de zeventiende eeuw bedoeld hebben.

In de voorrede op zijn verklaring van Psalm 89 wijst Brahé ook op de Coccejaanse Schriftuitleg als hij schrijft over de ‘verschillende tijdperken van de Kerk, vanaf Christus’ komst in de wereld tot de voleinding toe’. Coccejanen lazen diverse Bijbelboeken als profetieën voor de toekomstende eeuwen. Brahé was het daar zelf niet mee eens, maar hij wilde er niemand om veroordelen.

Twistvuur

Het twistvuur waarvoor Brahé beducht was, werd inderdaad ontstoken. Met name Brahé’s toelichting op het derde artikel in de Walcherse Artikelen, dat over de rechtvaardigmaking gaat, kwam onder vuur te liggen. Zijn voornaamste tegenstanders waren de Middelburgse predikant Augustus van der Sloot en Pieter Boddaert, griffier van de Admiraliteit van Zeeland. De twist liep hoog op en liep uit op een uitspraak van de classis Walcheren in september 1761, waarbij Brahé in het gelijk werd gesteld. Dit deed het vuur van twist echter nog meer oplaaien, totdat korte tijd daarna de Staten van Zeeland een einde aan de twisten

maakten. Dit gebeurde door een besluit dat er geen nieuwe geschriften over de twistpunten mochten verschijnen en dat de classis er niet meer over mocht spreken.

Brahé en Van der Sloot kregen de opdracht om een kort opstel te maken over hun gevoelen met betrekking tot de rechtvaardigmaking. Het geschrift van Brahé verscheen zeventig jaar later, in 1833, onder de titel *Godgeleerde stellingen over de leer der rechtvaardigmaking*, voorzien van een voorwoord van de Messiasbelijdende Jood Abraham Capadose (1795-1874). Opvallend is dat deze bekend nauwelijks iets te weten over Brahé. Het desbetreffende geschrift werd hem ‘door een vriendelijke hand’ ter lezing gegeven.

Opmerkelijk

In de achttiende eeuw is veel getwist over het werkverbond en het genadeverbond, en in verband daarmee de toerekening van Adams zonde en Christus’ borggerechtigheid. Het vierde artikel van de Walcherse Artikelen gaat in zijn geheel over de toerekening van Adams zonde aan zijn nageslacht. Het artikel noemt Adam het hoofd van het werkverbond en Christus het Hoofd van het genadeverbond.

Over deze twistappels publiceerde Brahé verder in zijn verklaring van Psalm 89 én in zijn voorrede. Uitvoerig gaat Brahé in op het vierde vers: ‘Ik heb een verbond gemaakt met Mijn uitverkorene.’ Dit verbond ziet volgens hem ‘in volle kracht’ op het genadeverbond dat God de Vader met Christus, als Hoofd van het verbond, heeft opgericht.

In het licht van de onrust rond zijn *Aanmerkingen over de Vyf Walcherse Artikelen* is het opmerkelijk dat Brahé korte

tijd daarna zijn verklaring van Psalm 89 uitgaf. Had hij niet beter een tijdlang kunnen zwijgen? Echter, zwijgen kon hij niet omdat, naar zijn overtuiging, de grondstukken van de waarheid in het geding waren. Dan móet er gesproken worden.

Toch waren niet de genoemde twisten de belangrijkste redenen voor de publicatie van het boek over Psalm 89. Brahé ziet in de psalm vooral een troostlied voor aangevochten zielen. Dat blijkt uit het slot van zijn voorwoord, waarin hij de volgende oproep doet: ‘Mogen we verder in alles toch vasthouden aan Zijn eeuwig verbond, dat in alles “welgeordineerd en bewaard” is (2 Sam. 23:5). Het zou ons méér tot sterkte zijn, als we zélf in moeilijke omstandigheden en onder Gods tuchtroede komen, óf wanneer we Gods kerk in diep verval zien.’

Boodschap

In zijn voorrede op de verklaring van Psalm 89 legt Brahé uit dat de zaligheid van de uitverkorenen onwrikbaar vast ligt in Gods eeuwige genadeverbond in Christus. Daarom is de leer van het verbond zo belangrijk. Het genadeverbond is de bedding waardoor Gods verkiezend welbehagen zich voltrekt. God vond in Christus’ borgstelling een middel tot verzoening van ‘Zijn grootste beledigers’, aldus Brahé. En Christus wilde voor de uitverkorenen voldoen aan de voorwaarden waaraan zij, schuldige en machteloze schepselen, nooit kunnen voldoen. Zij die met deze Borg en Zaligmaker verenigd zijn, mogen roemen in vrije genade en mogen verzekerd zijn van hun zaligheid.

Met deze boodschap wil Brahé troost geven voor verslagenen van hart. Een belangrijke passage in de voorrede is:

‘Zo worden arme zondaars, zonder eigen gerechtigheid om voor God te bestaan, zonder vermogens om daarmee te werken en zonder vrijmoedigheid om daarmee voor God te verschijnen, regelrecht op Christus geweest. Zo zoeken en vinden zij in Hem alléén de vervulling van wat geëist wordt door het geloof.’

Prediking

Wat voor prediking vloeit uit deze verbondsbeschouwing voort? Een rijke prediking voor arme zondaren. Dat is geen prediking waarin de hoorder één voorwaarde van het verbond moet vervullen, want Christus heeft deze alle vervuld. De boodschap van vrije genade is: ‘Alles is gereed – men hoeft alleen te komen om de verworven schatten, deze oneindige rijkdom van hemelse goederen “om niet” in ontvangst te nemen.’ In het genadeverbond heeft Christus voor al de uitverkorenen aan Gods eisen voldaan. Nu blijven de beloften van het verbond over.

Dit Evangelie van genade moet volgens het bevel van Christus aan alle mensen worden gepredikt. Niemand wordt buitengesloten. Overigens betekent dit voor Brahé niet dat de getrouwe prediker tegen alle hoorders zegt dat Christus hun Verbondshoofd is en dat ze dit voor waar moeten aannemen. ‘Nee, daar blijf ik ver vandaan! We prediken aan allen een Christus Die ze werkelijk nodig hebben, en proberen de mensen tot belijdenis daarvan te brengen door hen te ontdekken aan hun ellendestaat.’

Gewillig

In de prediking moet uitkomen dat Christus gewillig is om zondaren zalig te maken. Juist daardoor wordt onze

onwil als schuld ontdekt, zo schrijft Brahé. Zo'n prediking is ook geschikt om vreesachtigen aan te moedigen, omdat Christus in de wereld kwam om zelfs de grootste zondaren zalig te maken. Niemand mag denken dat hij van het aanbod van genade is uitgesloten, want anders zou de een in onverschilligheid vervallen en de ander in vertwijfeling. Door zo'n prediking wordt de mens niet lijdelijk gemaakt, maar juist opgeroepen tot zijn 'plicht van geloof en bekering'. Waarom deze 'voorwaardelijke manier van voorstellen'? Dit is belangrijk 'om de mens van alle eigen voorwaarden weg te trekken en alleen op Christus te wijzen om in Zijn voldoening de voorwaarden voor ons leven te zoeken en te vinden'.

Keer op keer benadrukt Brahé dat er van de mens helemaal niets in aanmerking komt. Hij kan, als gevallen zondaar, aan geen enkele voorwaarde voldoen. Brahé is zeer bevreesd om mensen op te bouwen 'in zijn plichten, zijn geloof, zijn verbetering van levenswandel, zijn geschiktheden, zijn gestalten of hoe men het verder noemen mag'. Tegelijkertijd draagt deze prediking vrucht in verlegen zondaars 'van wie het geweten hen aanklaagt en voor wie de last van de schulden drukt'. Zij hebben behoefte aan een boodschap over een volkomen Zaligmaker, Die de verlossing niet alleen heeft verdiend, maar ook toepast.

Eeuwigheid en tijd

Een belangrijke vraag in dit verband is de verhouding eeuwigheid en tijd. Het genadeverbond, zoals dat in eeuwigheid door God in Christus met de uitverkorenen is opgericht, moet in de tijd immers een gestalte krijgen in het leven van de uitverkorenen. Dan pas wordt de zondaar

daadwerkelijk toegebracht tot de gemeenschap in dit verbond en de weldaden daarvan in Christus Jezus.

Hoe gaat dat? Niet op de manier van een gewoon verbond, legt Brahé uit. Daarbij zijn twee (min of meer gelijkwaardige) partijen. Eis en belofte worden wederzijds uitgesproken. Wie voldoet aan de eis, heeft recht op de belofte. In het genadeverbond echter sluiten niet wij met God een verbond, maar God met ons. Het verbond gaat geheel van God uit.

Hoe krijgt een zondaar deel aan het verbond? Ook dat is Gods werk. De toepassing van de zaligheid is het werk van de Heilige Geest. 'En zo worden ze door de Heilige Geest ook op een krachtige wijze overgezet, zonder dat er van hun kant ook maar één werkelijke voorwaarde geëist wordt om op grond daarvan die weldaden te ontvangen.'

Wat doet de Heilige Geest in deze krachtdadige bekeering? Hij ontdekt zondaren allereerst aan de jammerlijke staat waarin ze zich bevinden. 'Hij wil hen in diepe vernedering brengen, in schaamte en droefheid, en in een bekommerd uitzien naar het middel tot verlossing. Zo wil Hij hen erop voorbereiden om op de juiste manier werkelijk vatbaar te zijn voor een daarna volgende openbaring van Gods genade in Christus die voor hen bedoeld is.' Dat is geen voorwaardelijke prediking, maar een prediking over hoe de Heilige Geest plaatsmaakt voor Christus.

Maakt een prediking waarin wordt geleerd dat er niets van de mens in aanmerking komt, ons niet lijdelijk? Brahé onderscheidt twee betekenissen van lijdelijk. Als lijdelijk betekent dat we zonder ons toedoen alleen uit genade zalig worden, dan is dat een goede uitleg van het woord. Als

lijdelijk betekent dat we passief afwachten, dan is dat een verkeerde uitleg.

Dwalingen

Brahé grenst de verbondsleer af tegen zowel dwalingen als aantijgingen. Deze bestrijdt en weerlegt hij. Leerzaam, ook voor onze tijd, is dat Brahé ook opvattingen benoemt die de zijne weliswaar niet zijn, maar die hij toch aanvaardt. De predikant uit Vlissingen weet bijvoorbeeld dat er rechtzinnige theologen zijn die onderscheid maken tussen het verbond der verlossing van eeuwigheid en het genadeverbond in de tijd, dat in zijn visie nog altijd de uitverkorenen betreft. Hij verwerpt het onderscheid niet, maar hanteert het zelf bij voorkeur niet. Naar zijn overtuiging is het Bijbels om te spreken over één genadeverbond. Hij vindt het ook passender, want zo kunnen we ‘heel de weg tussen de verwerving en de toe-eigening van onze verlossing en ons toegebracht worden tot Gods genade en de zaligheid in Jezus Christus, veel beter bezien’.

Onder de dwalingen rekent Brahé met name de zogeheten theologie van Saumur. Aan de Franse academie te Saumur ontwikkelde zich een specifieke leer van de verzoening. Brahé duidt deze in zijn voorrede korthedshalve aan met de leer van het ‘hypothetisch universalisme’. Deze leer gaat uit van een dubbele verkiezing van God. God verkoos allereerst alle mensen tot de zaligheid (universalisme) op voorwaarde van geloof (de hypothese). Dit verklaart de naam hypothetisch universalisme. Deze verkiezing is het fundament van een algemene roeping tot het heil. Volgens deze leer kan in de prediking pas worden opgeroepen te

geloven in Christus als Zaligmaker als Hij ook daadwerkelijk voor alle hoorders is gestorven.

De theologie van Saumur kreeg in Nederland voet aan de grond toen er een stroom vluchtelingen naar Nederland kwam als gevolg van nieuwe geloofsvervolgingen in Frankrijk. Onder hen waren er verschillende die aan de academie van Saumur waren opgeleid.

Neonomianisme

Brahé verzette zich ook tegen het zogeheten neonomianisme, de stroming die hij in zijn voorrede aanduidt met de zinsnede: ‘Dat betekent niet dat het Evangelie eigenlijk een nieuwe wet zou zijn, of dat de daden van het geloof dezelfde positie en kracht in het genadeverbond zouden hebben als de volmaakte daden van de wet in het werkverbond.’

Het neonomianisme gaat terug op de puriteinse theoloog Richard Baxter (1615-1691), die onder invloed stond van de theologie van Saumur. Baxter vond dat het calvinisme in Engeland een eenzijdige nadruk ging leggen op de uitverkiezing. Daardoor kwam volgens hem de prediking van het Evangelie in het gedrang. Volgens Baxter mag tegen iedereen worden gezegd: Christus is voor u gestorven. Om deel te krijgen aan Christus heeft de mens de gerechtigheid nodig die bestaat in het geloof in het Evangelie. Dat is de nieuwe wet (neonomianisme) van het Evangelie. De theologie van Baxter riep in Engeland en Schotland verzet op. De predikant van Woubrugge, Alexander Comrie (1706-1774), een geboren Schot, vertelde later dat hij van jongs af hoorde waarschuwen tegen de theologie van Baxter.

De verbondsleer die Brahé zelf aanhing, kreeg wel de beschuldiging van antinomianisme over zich heen. Waarom antinomianisme? Hiermee worden niet de mensen bedoeld over wie Paulus schreef in Romeinen 6:1, mensen die vrij wilden zijn van de wet. In de achttiende eeuw werden mensen beschuldigd van antinomianisme als ze leerden dat de zaligheid op geen enkele manier verkregen wordt door de werken der wet. Zelfs het geloof komt niet in aanmerking in het verkrijgen van de zaligheid. Tegenstanders van deze leer zeiden: ‘Dat is antinomiaans’, ofwel: ‘Het *gebod* van God om te geloven wordt ontkracht.’ Brahé noemt de titel antinomianisme in zijn voorrede een ‘schandelijke naam’.

Rechtvaardigmaking

Is er een verband tussen Brahé’s boek over de Walcherse Artikelen en zijn boek over Psalm 89? Dat is er zeker. Het meest uitvoerig is zijn toelichting op het derde en het vierde artikel, die handelen over de rechtvaardigmaking en de toerekening van Adams zonde. In beide artikelen gaat het onder meer over de vraag hoe Adams schuld en Christus’ gerechtigheid op onze rekening komen te staan. Brahé benadrukte de onmiddellijke toerekening van beide. In de rechtvaardigmaking gaat deze toerekening vooraf aan elke daad van het geloof. Deze toerekening ligt vast in Gods eeuwige raad. Hiermee leerde Brahé de rechtvaardigmaking van eeuwigheid, een leerstuk waarover in de achttiende eeuw diverse twisten ontstonden.

Bij deze twisten waren ook een oom van Brahé, de Koudekerkse predikant Nicolaus Holtius (1693-1773), en diens vriend Alexander Comrie betrokken. Het is dan ook te

begrijpen dat Holtius zich mengde in de strijd rond Brahé's boek over de Walcherse Artikelen. Hij deed dit door een anonieme publicatie onder de titel *Brief van een Vriend in Holland*. Ook Comrie en Holtius werden overigens aangevallen op hun leer over de rechtvaardigmaking. Brahé beriep zich voor zijn uiteenzettingen over de rechtvaardigmaking juist op Comrie.

Een andere medestander van Brahé was de Middelburgse predikant Wilhelmus Wilhelmius, die enkele jaren voor Brahé ook de gemeente van Vlissingen diende. Het was ook deze Wilhelmius die samen met de Cleverkerkse predikant Henricus van Nimwegen Brahé's boek over Psalm 89 onderzocht en goedkeurde, zodat het door de classis geaprobeerd werd.

Brahé heeft na zijn boek over Psalm 89, op enkele redevoueringen na, weinig meer gepubliceerd en zeker niet over theologische onderwerpen. Was hij de strijd moe geworden? In oktober 1775 werd hij getroffen door een beroerte, wat hem emeritaat deed aanvragen. Nog geen jaar later, op 5 juli 1776, overleed hij, nog geen vijftig jaar oud.

Doorwerking

Wie naar Brahé zoekt op digibron.nl, een website met meer dan twee miljoen artikelen uit tientallen (kerkelijke) periodieken, komt tot de conclusie dat de predikant het meest weerklank heeft gevonden in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland). Deze kerkverbanden gaan in het spoor van de predikant G.H. Kersten (1882-1948). Hij greep met name terug op de geschriften van Brahé ter ondersteuning van zijn uiteenzettingen over de leer van het verbond en de rechtvaardigmaking.

In 1932 liet Kersten bij drukkerij De Banier, waarvan hij president-commissaris was, Brahé's *Godgeleerde stellingen over de leer der rechtvaardigmaking des zondaars voor God* verschijnen, een heruitgave dus van het werk dat Abraham Capadose in 1833 publiceerde.

Vijf jaar later, in 1937, liet Kersten Brahé's *Aanmerkingen over de Vijf Walcherse Artikelen* publiceren. Dit keer voorzag hij de uitgave van een woord vooraf, waarin hij het doel van de publicatie verwoordde: 'De Heere zegene deze hernieuwde uitgave tot Zijn eer en tot bevestiging der oude beproefde Waarheid, waaruit Gods Kerk haar leven en kracht ontvangt, om staande te blijven te midden van de afval in onze tijden.' Kersten zag dus overeenkomsten tussen de tijd van Brahé en zijn eigen tijd. Hij sprak tevens de wens uit dat het boek in ruime mate zou worden verspreid.

In het voorwoord noemt Kersten Brahé een predikant die aan de zijde stond van 'Holtius en Comrie als onvermoeide kampioenen voor de Waarheid'. In 1931 liet hij zich al in soortgelijke bewoordingen uit in een artikel in *De Saambinder* van 26 februari. Volgens Kersten waren Brahé, Holtius en Comrie 'uitmuntende verdedigers der oude waarheid in dagen van diep verval.'

Drie verbonden

Brahé's verklaring van Psalm 89 had eveneens de volle instemming van Kersten. In de discussies met theologen uit de Christelijke Gereformeerde Kerken over de kwestie twee en drie verbonden beriep Kersten zich in *De Saambinder* van 26 maart 1931 onder meer op Brahé. Deze noemde in de voorrede van zijn 'kostelijke verhandeling

van Psalm 89' Christus het Hoofd van het genadeverbond, dat van eeuwigheid met Hem – en in Hem de uitverkorenen – is opgericht.

Kersten citeerde in zijn artikel uitvoerig uit Brahé en sprak de hoop uit dat dit zijn tegenstanders, de predikant J. Jongeleen en de hoogleraar J.J. van der Schuit, tot nadenken zou stemmen. Het bewuste citaat uit Brahé bevat ook diens uiteenzetting dat de leer van Christus als Verbondshoofd voor de uitverkorenen de prediking van het Evangelie en de aanbidding van de zaligheid niet belemmert.

Kersten kreeg in *De Wekker* van 8 mei de kritiek van hoogleraar P.J.M. de Bruin dat hij zich niet beriep op de Bijbel, de belijdenisgeschriften of theologen uit de tijd van de Reformatie. Hij noemde het een teken van zwakheid dat Kersten zich beriep op Brahé, een predikant uit een tijd van 'algemeene inzinking ten opzichte van de Geref. leer'. Volgens De Bruin viel Brahé in zijn 'strijd tegen de afzaking' in een ander uiterste door verbond en rechtvaardigmaking terug te leiden tot het besluit Gods.

Kersten betoogde in *De Saambinder* van 11 juni daartegenover dat de Heere juist in een tijd van verval 'enkele kampvechters' voor de Waarheid gaf. 'Zij hielden op Sions muren getrouw de wacht; zij bliezen de bazuin; zij streden met alle macht. Hun getuigenis was naar Gods Woord. Het vond dan ook weerklank bij de oprechten en hun geschriften zijn nog bij Gods volk zeer geliefd.'

Evangelieprediking

In het spoor van Kersten beriepen ook de predikanten A. Vergunst (1926-1981) en A. Moerkerken (1947) zich

op Brahé. Vergunst deed dit kort voor zijn sterven twee keer. In 1980 verzorgde hij een bijlage bij een reprint van Brahé's verklaring van Psalm 89. Naar de overtuiging van Vergunst zijn de uiteenzettingen van Comrie, Holtius en Brahé over verbond en rechtvaardigmaking nog altijd actueel. 'Wie in de leer van het Genadeverbond mistast, zal dit in vele andere hoofdstukken van de christelijke waarheid doen, aangezien dit leerstuk van fundamentele betekenis is', zo werd Vergunst duidelijk uit de geschriften van Brahé.

Vergunst wees, net als Kersten in 1931, erop dat Brahé aantoonde dat zijn verbondsleer een rijke Evangelieprediking niet belemmert. Dit laatste punt lag de predikant uit Veen na aan het hart, getuige een niet voltooid uiteenzetting over de synodale uitspraken van de Gereformeerde Gemeenten over het genadeverbond. Het kerkverband deed deze leeruitspraken in 1931. Vergunst richtte zich daarin met name op de zesde uitspraak waarin gesproken wordt over de 'ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie'. Hij beriep zich daarvoor op de Bijbel, de Dordtse Leerregels, alsmede op de theologen Wilhelmus à Brakel (1635-1711), Comrie en, het meest uitvoerig, Brahé.

Het opstel van Vergunst bevat een parafraze van Brahé's voorwoord op de verklaring van Psalm 89. Met een uitvoerig citaat, dat Kersten eerder in *De Saambinder* plaatste, eindigt de kennelijk niet-voltooid bijdrage van Vergunst, die nadien werd gepubliceerd in het boek *Neem de wacht des Heeren waar*.

Het desbetreffende hoofdstuk in dit boek werd ingeleid door predikant A. Moerkerken. Deze publiceerde in 1979

in *De Saambinder* eveneens een uiteenzetting over de zes synodale uitspraken over het genadeverbond. In het vijfde deel van de reeks, in *De Saambinder* van 13 september 1979, nam hij hetzelfde uitvoerige citaat op dat Kersten van 26 maart 1931 in *De Saambinder* liet afdrukken. Brahé's uiteenzetting over de aanbidding van Christus in de Evangelieprediking had dus de 'volle instemming' van Kersten en vertolkte daarom ook diens mening, aldus Moerkerken.

Beeld

In de Gereformeerde Gemeenten in Nederland beriepen de predikanten C. Steenblok en F. Mallan zich op Brahé. Ook Steenblok greep, in *De Wachter Sions* van 3 en 10 maart 1961, terug op het bewuste citaat van Brahé dat Kersten in *De Saambinder* van 26 maart 1931 opnam. De reprint van Brahé's verklaring van Psalm 89 wordt door Mallan in *De Wachter Sions* van 11 december 1980 aangekondigd als een 'niet genoeg aan te prijzen verklaring'. In zijn beantwoording van vragen in het kerkblad beroept de predikant zich verschillende malen op de 'bijzondere verklaring' van Brahé over Psalm 89.

Zo tekent zich een beeld af van de invloed van Brahé op de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland). Vijf invloedrijke predikanten – Kersten, Steenblok, Vergunst, Mallan en Moerkerken – beriepen zich uitdrukkelijk op Brahé. Ze waren allen jarenlang docent aan de predikantenopleiding van hun kerkverband. Door middel van de landelijke kerkbladen *De Saambinder* en *De Wachter Sions* lieten ze de gemeenten kennismaken met Brahé's uiteenzettingen over de rechtvaardigmaking en het genadeverbond.

Verschil

Hier tekent zich tevens het verschil af tussen de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Citeerden Vergunst en Moerkerken Brahé's uiteenzetting over de aanbidding van Christus in de prediking – dit in navolging van Kersten – Steenblok liet dit gedeelte uit de citaat in *De Saambinder* achterwege.

Gemeenschappelijk is dat het vijftal vanuit Brahé een boodschap wilde meegeven aan het kerkverband. Dat is een boodschap dat de zaligheid voor de uitverkorenen vast ligt in Gods genadeverbond met Christus. Binnen de Gereformeerde Gemeenten werd, in lijn met de leeruitspraken van 1931, hieraan toegevoegd dat de prediking van deze zaligheid aan alle hoorders moet worden gebracht, hartelijk en welmenend nodigend.

Juist dit laatste leidde ertoe dat er binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken, ondanks de reserves die we zagen, in latere tijd toch ook waardering bleek te zijn voor Brahé. De Bruin was in 1931 tamelijk kritisch over de Vlissingse predikant. Een jaar later, in *De Wekker* van 22 juli 1932, bleek eenzelfde reserve bij predikant J. Wisse. Deze vond dat Brahé's *Godgeleerde stellingen* over de rechtvaardigmaking met 'oordeel des onderscheids' moet worden gelezen. Anders is er het risico om een verkeerde voorstelling te krijgen inzake de rechtvaardigmaking van eeuwigheid, aldus Wisse.

In *De Wekker* van 1 januari 1982 onderschrijft hoogleeraar W. van 't Spijker deze reserves, maar voegt daar hartelijke woorden aan toe over Brahé's uiteenzetting over het aanbod van genade in de voorrede van zijn verklaring van Psalm 89. Voor Van 't Spijker is het een bewijs dat je

‘minder zuiver’ kunt spreken over het genadeverbond zonder afbreuk te doen ‘aan de prediking van het Evangelie in zijn volle ruimheid’.

De receptie van Brahé in verschillende kerkverbanden weerspiegelt iets van het eigen karakter van de genoemde kerkverbanden en de prediking die daarin voorgestaan wordt. Deze verschillen leiden ertoe dat de bronnen met een eigen bril worden gelezen en geciteerd.

Het kan nuttig zijn om ook de bril van de ander op te zetten en ons af te vragen wat de ander ten diepste beweegt. Het zou winst zijn als de gemeenschappelijke conclusie dan zal luiden dat het ten diepste gaat om Gods welbehagen als bron van de zaligheid, Christus als Middelaar van verdienste en toepassing, de prediking als het middel om zondaren tot Christus te leiden en de Heilige Geest Die de verlossing uit Christus toepast in verloren zondaren. Dit werk van God Drie-enig verbindt, bij verschillen die er kunnen zijn.

Toegankelijk

Het is een goede zaak dat uitgeverij De Banier belangrijke geschriften van oudvaders uitgeeft, steeds in zorgvuldige hertalingen. Tot nog toe betrof het stichtelijke werken van auteurs als Petrus Datheen tot aan Van der Groe. Deze keer is het een meer theologische verhandeling. Hertaler Bregman heeft de lange en soms ingewikkelde zinnen op een kundige wijze toegankelijk gemaakt. De wat omslachtige wijze van redeneren die zo eigen is aan de achttiende eeuw, werd door deze hertaling grotendeels verholpen. Wie de moeite neemt om ‘zich een weinig in te spannen’,

ontvangt in deze uitgave veel onderwijs, ook voor het geestelijke leven.

In het bijzonder is het onze wens dat het boekje tot troost zal zijn van bekommerde zielen, die Brahé nadrukkelijk op het oog had. Aan het slot van deze inleiding herhalen we daarom twee zinnen, die misschien wel de mooiste zijn uit Brahé's geschrift: 'Zo worden arme zondaars, zonder eigen gerechtigheid om voor God te bestaan, zonder vermogens om daarmee te werken en zonder vrijmoedigheid om daarmee voor God te verschijnen, regelrecht op Christus geweest. Zo zoeken en vinden zij in Hem alléén de vervulling van wat geëist wordt door het geloof.'

Ds. J.M.D. de Heer, november 2023

Literatuur

- S.D. Post, 'Jan Jacob Brahé. Een biografische schets gevolgd door een biografie', *Documentatieblad Nadere Reformatie* XI (1987), 18-36.
- J.W. Veltkamp, *De menselijke reeden onmaetiglijk gelaueert. De Walcherse Artikelen 1693 tegen de achtergrond van de Vroege Verlichting in de Republiek* (proefschrift), Utrecht 2011.
- A. Vijfhuizen, *Jan Jacob Brahé en de Walcherse Artikelen* (niet-gepubliceerde doctoraalscriptie Utrecht), 1990.
- A. Vijfhuizen, 'Brahé, Jan Jacob', in: J. van den Berg, e.a. (red.), *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme* deel 4, Kampen 1998, 46-48.